

SLOVENSKA IZSELJENSKA DRUŠTVA V ZAHODNOEVROPSKIH DRŽAVAH MED OBEMA SVETOVNIMA VOJNAMA

Marjan Drnovšek

Izseljenska društva v zahodnoevropskih državah do leta 1940 niso bila tako maloštevilna, kot bi si mislili zaradi bližine domovine in splošnega mnenja, da so Slovenci v Avstriji, Nemčiji, Franciji, Belgiji, Luksemburgu, na Nizozemskem in v manjšem obsegu tudi v drugih državah le na "začasnem" delu in se bodo kmalu vrnili domov. Že v njihovem označevanju so jih ločili od ostalih slovenskih izseljencev. Tiste, ki so odšli v Združene države in druge čezoceanske države, so imenovali "izseljence", Vestfalce pa kot "delavce". Tako ima tudi oznaka "delavci na začasnem delu v tujini" ("zdomci"), ki jo zasledimo z izbruhom ekonomskega izseljevanja v šestdesetih letih tega stoletja, svoje zgodovinske korenine. Po letu 1945 je nastala zaradi preprostega razloga, da se ti odhajajoči ločijo od "emigrantov", imenovanih tudi "sovražni emigranti", oznake, ki je veljala za povojno politično emigracijo.

Prispevek ima le namen, da navede nekatera društva, ki se omenjajo v raznih koledarjih, časopisju, publicističnih člankih in znanstvenih monografijah in razpravah, ki so dostopni v Sloveniji. Seznam je le okvirjen, saj bo šele pregled društvenih registrov v priseljenjskih državah dal točnejšo sliko o njihovem številu in nazivih.

Za lažje razumevanje moram omeniti, da so se slovenska izseljenska društva v zahodnoevropskih državah med obema vojnama delila v tri osnovne skupine, ki jih je opredeljeval svetovni nazor.¹ Delila so se v katoliška, "jugoslovenarska" in socialistična (komunistična). Slednja so

¹ Podobno je bilo z izseljenskimi glasili. Glej: Drnovšek, Marjan, "Izseljensko in drugo časopisje med Slovenci v Zahodni Evropi do leta 1940", *Dve domovini/Two Homelands*, 2-3 (1992), 265-316.

delovala bolj skrito v t. i. delavskih (rudarskih) društvih in sindikalnih organizacijah priseljskih držav.

* * *

Kriza v Nemčiji po prvi svetovni vojni je prisilila mnoge slovenske izseljence, da so se odpravili proti zahodu, nekateri so se tudi vrnili v domovino, del pa jih je ostal v Porenju in Vestfaliji. Da bi se izognili težavam, so številni prevzeli nemško državljanstvo, kar jim je zagotovilo stalno zaposlitev.² Vendar že podatki iz leta 1926 potrjujejo, da društveno življenje med njimi ni zamrlo. Spomladi 1926 je v Nemčiji delovalo 25 (moških) rudarskih društev sv. Barbare in 9 (ženskih) bratovščin Rožnega venca.³ "Barbare" so vključevale 750 članov, "bratovščine" pa kar 820 žensk. V krajih Mengede in Gerthe sta delovala tudi Orlovska odseka, ki sta štela vsak po 20 članov. Razen dveh (v Dortmundu in Buer-Resse) so bila vsa društva sv. Barbare in bratovščin Rožnega venca združena v Zvezo slovenskih katoliških društev, ki jo je leta 1922 ustanovil izseljski duhovnik Janez Kalan.⁴ V času zmage

² Kolar-Dimitrijević, Mira, "Djelovanje jugoslavenskih komunista među radničkom emigracijom Zapadne Evrope u međuratnom razdoblju", *Migracijske teme*, IV (1988), 1-2, 5.

³ Društva sv. Barbare so delovala v krajih Essen, Hamborn, Gelsenkirchen, Holthausen, Gladbeck, Gerthe, Meerbeck, Hochheide, Osterfeld, Buer, Hordel, Karnap, Marxloh, Recklinghausen, Wanne, Habinghorst, Erken-schwick, Linkfort, Mengede (*1925), Wehofen (*1925), Suderwich (*1925), Marten (*1925), Schonnebeck (*1925), Dortmund-Eving in Buer-Resse. Društva sv. Rešnjega telesa pa v krajih: Hamborn, Marxloh, Gladbeck, Osterfeld, Habinghorst, Gerthe, Meerbeck, Essen-Borbeck, Lintfort. Glej: "Naša organizacija in nje delo", *Naš Zvon. Glasilo Slovencev na Nemškem. Obenem glasilo vseh Slovencev na tujem*, II (1926), 3, 1.

⁴ Kalan je kot izseljski duhovnik dal tudi pobudo za ustanovitev nove samostojne Rafaelove družbe v Ljubljani; njen ustanovni občni zbor je bil 16. oktobra 1927 v mali dvorani hotela Union v Ljubljani. Resnično pa je zaživela šele s prihodom patra Kazimirja Zakrajška na čelo Družbe, kar se je zgodilo na drugem občnem zboru 24. oktobra (na praznik sv. Rafaela) 1928.

nacizma (1933) so načeloma prepovedali delovanje katoliških društev, vendar so slovenska katoliška društva živela dalje in so uživala vso prostost.⁵ V letu 1937 so delovala društva sv. Barbare v krajih Bochum-Gerthe (*1925), Buer (*1913), Buer-Resse (*1926), Castrop-Rauxel (*1922), Dortmund-Mengede (*1925), Dortmund-Eving (*1902), Erkenschwick, Essen-B. Borbeck (*1935), Essen-Karnap (*1913), Gelsenkirchen, Gladbeck (*1908), Hamborn (*1902), Herne-Holthausen (*1909), Homberg-Hochheide (*1910), Lintfort (*1922), Marxloh (*1913), Moers-Meerbeck (*1910), Osterfeld (*1911), Recklinghausen (*1913), Scherlebeck (*1928), Schonnebeck (*1925), Suderwich (*1925), Wanne-Eickel (*1921), Wehofen (*1925), Zell-Wiesental (*1913). Vzporedno z njimi so bile aktivne ženske bratovščine živega Rožnega venca, in sicer v krajih Bochum-Gerthe (*1925), Buer-Resse (*1926), Dortmund-Marten (*1925), Dorstfeld (*1927), Essen-West (*1925), Gladbeck (*1915), Habinghorst (*1924), Herne-Holthausen (*1925), Hochheide (*1926), Lintfort (*1926), Marxloh (*1913), Moers-Meerbeck (*1925), Osterfeld (*1919), Recklinghausen (*1926), Wehofen (*1925) in Zell-Wiesental (*1913). Visoko je bilo število "jugoslovanskih narodnih" oz. "narodno" podpornih društev, ki so delovala v krajih Bottrop, Börnig, Buer-Hassel, Dorsten, Dorstfeld, Dortmund-Eving, Erkenschwick, Essen, Gladbeck, Hamborn, Herne-Holthausen, Hordel, Horst, Ickern, Karnap, Marl, Moers-Meerbeck, Mengede, Obermarxloh, Osterfeld, Scherlebeck, Selm-Beifang, Stoppenberg, Suderwich in Wanne, njim vzporedno pa so delovala tudi jugoslovanska narodna ženska društva v krajih Bottrop, Buer, Dorsten, Dorstfeld, Erkenschwick, Gelsenkirchen, Gladbeck, Hassel, Herne-Holthausen, Marl, Osterfeld, Recklinghausen, Sodingen, Stoppenberg in Westerholt. Vir nam posebej navaja Jugoslovansko narodno pevsko društvo Zvon /Buchhausen/, Jugoslovansko narodno pevsko društvo Slavec /Castrop-Rauxel/, Pevsko društvo Planinska roža /Herne-Holthausen/ (*1928), Pevsko društvo Triglav /Hochheide/, Tamburaški klub /Hochheide-Meerbeck/ (*1934), Pevsko društvo Slavček /Marxloh/ (*1928) in Pevsko društvo /Rauxel-Habinghorst /(*1930).⁶ Leto dni

⁵ Šlibar, Anton, "Versko življenje naših izseljencev v Nemčiji", *Izseljenski vestnik Rafael*, VII (1937), 8 (avgust), 72.

⁶ Uredništvo, "Naši izseljenci po svetu", v: Josip Premrov, *Izseljenski kalendar 1937*, Ljubljana: Družba sv. Rafaela v Ljubljani, 41-80.

kasneje (1938) je delovalo v Nemčiji 34 društev s 2243 člani, ki so bili povezani v Zvezo jugoslovanskih narodnih katoliških društev sv. Barbare v Nemčiji. Del izseljencev je bil povezan v Zvezo jugoslovanskih delavskih in podpornih društev, ki je leta 1938 vključevala 36 društev s 1690 člani. Poleg tega so delovala še ženska društva (16 z 218 članicami).⁷

Za čas med obema svetovnima vojnima imamo za Belgijo evidentiranih enajst društev, in sicer Jugoslovansko delavsko podporno društvo, Waterschei (*1923), Jugoslovansko delavsko podporno društvo, Eysden (*1925), Slovensko podporno društvo sv. Barbare, Winterslag (*1927), Jugoslovansko podporno društvo sv. Barbare, Zwartberg (*1928), Jugoslovansko pevsko in tamburaško društvo Zvon, Eysden (*1929/1931),⁸ Jugoslovansko društvo sv. Barbare, Eysden (*1929), Jugoslovansko pevsko društvo Slavček, Waterschei (*1923 oz. 1934), Jugoslovansko delavsko podporno društvo, Charleroi (*1937), Jugoslovansko delavsko podporno društvo, Namur (*1937), Jugoslovansko delavsko podporno društvo, Mons (*1938) in Planika, žensko društvo, Eysden (*1939).⁹ Močno je bilo tudi komunistično gibanje, saj je v Bruslju delovala Centralna podsekcija KP Jugoslavije, in sicer pod imenom Zveza revolucionarnih delavcev in kmetov iz Jugoslavije v Belgiji.¹⁰ Okoli 20 000 jugoslovanskih delavcev je sodelovalo tudi v veliki rudarski stavki leta 1932. Po mnenju dr. Alojzija Kuharja so bila slovenska društva v Belgiji bolj socialnopodporna kot prosvetnega

⁷ Kolar, Bogdan, "Cerkev in Slovenci po svetu", v: Metod Benedik, *Zgodovina Cerkve na Slovenskem*, Celje: Mohorjeva družba, 1991, 273–304.

⁸ Od leta 1929 do jeseni 1931 je delovalo v okviru Jugoslovanskega društva sv. Barbare v Eysdnu, nato pa je zaživelo samostojno življenje.

⁹ Uredništvo, "Naši izseljenci po svetu", v: Josip Premrov, *Izseljenski kalendar 1937*, Ljubljana: Družba sv. Rafaela v Ljubljani, 41–80. Drnovšek, Marjan, "Jugoslovansko društvo sv. Barbare iz Eisdna v Belgiji 1929–40", v: France M. Dolinar, *Viri 3*, Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 1990, 18–74.

¹⁰ Kolar-Dimitrijević, Mira, "Djelovanje jugoslavenskih komunista medu radničkom emigracijom Zapadne Evrope u međuratnom razdoblju", *Migracijske teme*, IV (1988), 1–2, 8–9.

značaja. To naj bi odražalo težji socialni položaj slovenskih priseljencev v tej državi, npr. v primerjavi s priseljenci v Franciji. Za belgijske je leta 1939 izjavil: "Te naselbine so večjidel zapisane smrti in je le vprašanje časa, kdaj bodo popolnoma izginile."¹¹ Da so bili asimilacijski pritiski s strani države in delodajalcev v obravnavanem času močni, nam pričajo spominski zapisi povratnikov, npr. v *Slovenskem izseljenskem koledarju*.

Na Nizozemskem so leta 1937 delovala jugoslovanska društva sv. Barbare v krajih Heerlen (*1926) s sedežem v Heerlerheide, Chevremont, Spekholzerheide, Brunssum, Hoensbroek, Lutterade (Lindenheuvel) in Eygelshoven.¹² "Barbara" naj bi delovala tudi v kraju Nieuwenhagen.¹³ Povezovala jih je Zveza jugoslovanskih društev sv. Barbare v Holandiji s sedežem v kraju Heerlerheide.¹⁴ V okviru "Barbare" v Heerlenu je pater Teotim van Velzen ustanovil otroški pevski zbor Venček, leta 1929 pa je bil ustanovljen slovenski pevski zbor Zvon, ki ga je sprva vodil Nizozemec Geizer. Že v 20. letih so v domačem tisku poudarjali dober položaj izseljencev na Nizozemskem – sami so se označevali za "Holenderje" – in sicer glede ureditve bivalnih prostorov, voženj na delo in tudi oskrbe v primeru bolezni in onemoglosti. "Da bi se le povsod tako imeli," je zapisal Hugon Bren leta 1928.¹⁵ To je deset let kasneje potrdil tudi dr. Alojzij Kuhar in ugotovil: "Zato je tudi življenjska raven teh naših izseljencev med vsemi najvišja in smemo nizozemske izseljenske kolonije šteti med najboljše

¹¹ Kuhar, Alojzij, "Naše izseljensko vprašanje", v: Jože Lavrič, Josip Mal, France Stelè, *Spominski zbornik Slovenije ob dvajsetletnici Kraljevine Jugoslavije*, Ljubljana: Založba Jubilej, 1939, 532.

¹² Leta 1928 jih je bilo samo pet. Glej: Bren, Hugon, "Slovenci v inozemstvu", v: Josip Mal, *Slovenci v desetletju 1918–1928*, Ljubljana: Leonova družba, 1928, 141.

¹³ Odbor, "Delovanje slovenskih društev sv. Barbare na Nizozemskem", v: Drago Seliger, *Slovenski koledar 1973*, Ljubljana: Slovenska izseljenska matica, 1972, 196.

¹⁴ Uredništvo, "Naši izseljenci po svetu", v: Josip Premrov, *Izseljenski koledar 1937*, Ljubljana: Družba sv. Rafaela v Ljubljani, 41–80.

¹⁵ Bren, Hugon, "Slovenci v inozemstvu", v: Josip Mal, *Slovenci v desetletju 1918–1928*, Ljubljana: Leonova družba, 1928, 141.

slovenske v Evropi in v čezmorju."¹⁶ Vendar je bilo njihovo število pred izbruhom druge svetovne vojne že manjše, kar je bila posledica vračanja domov v času velike gospodarske krize na začetku tridesetih let.

Najbolj dejavni pa so bili slovenski izseljenci v Franciji, ki so bili najštevilnejši in s tem je bilo pestrejše in živahnije tudi društveno življenje. Slovenski premogovni rudarji v severnem departmaju Pas-de-Calais niso bili po obsegu maloštevilni (leta 1925 je tu živelo le 1220 Jugoslovancev,¹⁷ tik pred drugo svetovno vojno pa okoli 4000), hkrati mnogi socialističnih in komunističnih nazorov in aktivni v pomoči republikanski Španiji ter zbiranju denarja v podporo raznim komunističnim fondom. Med njimi je bilo tudi 10 slovenskih trgovcev in 20 gostilničarjev, tj. dveh poklicev, ki sta bila za to kategorijo izseljenstva posledica uspešnosti v priseljenjski družbi. V tem departmaju naštejemo pet jugoslovanskih rudarskih oziroma podpornih društev sv. Barbare, ki so imela sedež v krajih Liévin-Lens (*1924), Bruay-en-Artois (*1924), Sallaumines (*1925), Sallaumines-Méricourt (*1926) in Vendin-le-Vieil (*1930).¹⁸ Katoliško delujoče so bile slovenske ženske bratovščine živega Rožnega venca v krajih Liévin-Lens, Sallaumines in Bruay-en-Artois. V Liévinu je delovalo Slovensko društvo šahistov in v Erchinu Slovensko prijateljsko društvo; ti dve društvi sta bili združeni z društvoma sv. Barbare iz Liévin-Lensa in Bruay-en-Artoisa v Zvezo slovenskih delavskih društev, Liévin,¹⁹ ki jo je konec dvajsetih let vodil Vinko Tuhtar. Vsa omenjena rudarska katoliška društva so bila združena v Jugoslovanski rudarski zvezi severne Francije s sedežem v Liévinu.²⁰ V bližnjem departmaju Nord je v Douaiu – vsaj leta 1928 –

¹⁶ Kuhar, Alojzij, "Naše izseljensko vprašanje", v: Jože Lavrič, Josip Mal, France Stelè, *Spominski zbornik Slovenije ob dvajsetletnici Kraljevine Jugoslavije*, Ljubljana: Založba Jubilej, 1939, 533.

¹⁷ Poročilo departmajske policijske prefektуре za Pas-de-Calais. Glej: Archives Nationales, Paris, F/7, 13 518.

¹⁸ Bogovič, Alenka in Cajnko, Borut, *Slovenci v Franciji*, Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete v Ljubljani, 1983, 105.

¹⁹ Bogovič, Alenka in Cajnko, Borut, n. d., 106.

²⁰ Uredništvo, "Naši izseljenci po svetu", v: Josip Premrov, *Izseljenski kalendar 1937*, Ljubljana; Družba sv. Rafaela v Ljubljani, 75.

delovalo le Slovensko podporno društvo Ilirija.²¹ V Sallauminesu je delovala krščanska strokovna organizacija Jugoslovanska sekcija Svobodnih sindikatov rudarjev severne Francije (Syndicat Libre des Mineurs du Nord de la France). Prvi kongres francoskega sindikata je bil leta 1927, zaenkrat pa ni znan datum ustanovitve jugoslovanske sekcije, ki jo je leta 1930 vodil Andrej Dolinar. Aprila 1931 je sekcija izdala prvo in doslej edino znano številko delavskega glasila *Jugoslovanski rudar*.²²

V Lensu je imela sedež Jugoslovanska delavska podporna jednota (*1928)²³ s podružnicami v krajih Vendin-le-Vieil, Sallaumines, Liévin (*1929), Bruay-en-Artois, Carvin, Wingles, Vicoigne in Waziers /Nord/. Jednota je bila ves čas pod močnim vplivom levo usmerjenih izseljencev in KP Francije in njenih jugoslovanskih članov. Poleg Slovencev so bili v njej tudi Hrvati in Srbi. Imela je tudi do 1400 članov.²⁴ V Winglesu je deloval tudi klub Šah in Sport klub Delavec,²⁵ ki je bil pod vplivom levo usmerjenih izseljencev. Pod istim vplivom je bilo tudi Pevsko društvo Ivan Cankar iz Lensa.²⁶ Podobno kot knjižnica iz Lensa je tudi to pevsko društvo – imenovano tudi odsek (*aprila 1938) – delovalo v tesni povezavi z Jugoslovansko delavsko podporno jednoto v tem kraju. Štefan Laznik je v drugi polovici tridesetih let

²¹ Bogovič, Alenka in Cajnko, Borut, n. d., 105.

²² Drnovšek, Marjan, "Izseljensko in drugo časopisje med Slovenci v zahodni Evropi do leta 1940", *Dve domovini-Two Homelands* (1992), 2-3, 286-287.

²³ Prvi sestanek je bil septembra 1928. Sprva je bila mišljena samo za območje Lensa – imenovala naj bi se Slovensko podporno društvo Lens –, vendar je pravilnik dopuščal pridružitve podružnic z vseh koncev Francije.

²⁴ Šenk, Mila, "Slovenski delavci v Pas de Calaisu", v: *Slovenski koledar 1980*, ur. Janez Kajzer, Ljubljana: Slovenska izseljenska matica, 1979, 216.

²⁵ "Delavski dopisi", *Glas izseljencev*, III (1938), 9 (2. 5.). Ali pa je bila vsaj želja, da bi prišel pod vpliv levega gibanja, saj so z njim vodili "razgovore" o sodelovanju z Jugoslovansko delavsko podporno jednoto. Glej: Trampuš, J., "Podporna Jednota in izseljenske organizacije", *Glas izseljencev*, III (1938), 19 (2. 10.).

²⁶ N. N., "Naše gibanje", *Glas izseljencev*, III (1938), 17 (2. 9.).

vodil baletni zbor deklic Prijatelj Sovjetske zveze.²⁷ Pod tem vplivom je bil tudi Tamburaški zbor iz Bruay-en-Artoisa.²⁸ V Liévinu je deloval tudi Kolesarski odsek,²⁹ v Lensu pa Podporno in prosvetno društvo Vesna, ki je leta 1937 organiziralo izlet izseljenskih otrok k morju.

V času ljudske fronte v drugi polovici tridesetih let se je okrepilo sindikalno gibanje, ki je bilo močno pod vplivom socialistične oziroma komunistične ideologije. Obe sta imeli lastni sindikalni organizaciji – vanju so se ločeno pridruževali tudi slovenski rudarji –, ki sta se marca 1936 združili v enotni C.G.T. (Confédération Générale du Travail). Leta 1936 je bila ustanovljena sindikalna Zveza jugoslovanskih oziroma slovenskih rudarjev v severni Franciji, ki se je imenovala tudi Jugoslovanska sindikalna zveza (Fédération Syndicale Yougoslave) oziroma Zveza jugoslovanskih sindikalnih sekcij za Pas-de-Calais, s sedežem v Lensu. Združevala je podružnice (imenovane tudi narodnostne³⁰ sekcije) v krajih Liévin, Lens, Bruay-en-Artois, Sallaumines, Carvin, Wingles, Vendin-le-Vieil, St-Étienne-au-Mont³¹ (vsi iz Pas-de-Calaisa) in iz drugih krajev: La Machine /Nievre/, La Grand-Combe /Gard/, Ales /Gard/, Charbonnier-les-Mines /Puy-de-Dôme/, La Blaquiére, Bergoide, Graissessac /Hérault/, Ste-Marie-aux Chenes /Moselle/, Thionville /Moselle/ (*27. 2. 1938), Audun-le-Tische /Moselle/ (*1938). Ko je Centralna zveza iz Pariza leta 1938 pripravljala izseljensko razstavo – o njeni realizaciji ni podatkov – so v *Glasu izseljencev* objavili poziv na vsa izseljenska podporno in kulturna društva ter sindikalne sekcije v

²⁷ N. N., "Naše gibanje", *Glas izseljencev*, III (1938), 18 (17. 9.).

²⁸ N. N., "Naše gibanje", *Glas izseljencev*, III (1938), 18 (17. 9.).

²⁹ "Za tiskovni sklad Glasa so darovali", *Glas izseljencev*, III (1938), 19 (2. 10.).

³⁰ Viri nam največkrat govore o t.i. jugoslovanskih ali slovenskih sekcijah. Le malokrat dobimo podatke o narodnostni strukturi, zlasti o prisotnosti hrvaških rudarjev.

³¹ Imenovano tudi Podporno društvo izseljencev iz Jugoslavije. Glej: "Delavski dopisi", *Glas izseljencev*, II (1937), 5 (12. 5.). Glede kraja predvidevam, da gre za St-Étienne-au-Mont v Pas-de-Calaisu, saj vir navaja le prvi del imena, St-Étiennov pa je v Franciji veliko.

Pas-de-Calais, Nord, Gard, Nièvre, Puy-de-Dôme, Loire, Haute-Loire, Moselle in Meurthe-et-Moselle.³²

Pozimi 1936/37 je bila v Pas-de-Calaisu zelo aktivna slovenska sekcija društva Prijateljev Sovjetske unije, ki je organizirala predavanja in kulturne večere, ki so potekali v slovenskem in francoskem jeziku.³³ Aktivne so bile tudi levo usmerjene žene, ki so se združevale v društva Proti vojni in fašizmu. V Pas-de-Calaisu so delovale v Liévin-Lensu (*1936), Sallauminesu (*1936) in Courrieresu.³⁴ V *Glasu izseljencev* zasledimo dopis Adele Kosec iz Alesa /Grand/ s pozivom, da se ustanovi ženski društvi Proti vojni in fašizmu tudi v krajih Ales in Grand Combe /Grand/. Zapisala je: "Me nočemo, da bi fašizem tudi nam ubijal može in sinove ... Na plan slovenske izseljenske žene in dekleta v Ales in Grand Combe!"³⁵ Pri tem se je sklicevala na uspešno delo žena v Pas-de-Calaisu. Ta društva so zbirala denar in material za jugoslovanske prostovoljce v Španiji.³⁶ V tem departmaju je deloval tudi poseben Španski odbor za Pas-de-Calais.

Za Pas-de-Calais lahko trdimo, da je bil center levo usmerjenega slovenskega izseljenstva in zato trn v peti katoliško in projugoslovansko usmerjenim izseljenskim društvom, glasilom in posameznikom, npr. izseljenskim duhovnikom. Ker je bila ena pomembnejših nalog komunistične partije tudi pridobivanje denarja za njeno delovanje in mnoge njene akcije pod najrazličnejšimi imeni in organizacijskimi oblikami, je bila njena pozornost še bolj usmerjena med slovensko izseljenstvo v Pas-de-Calaisu. V času Blumove ljudske fronte v Franciji (1936–1938), ko je bil uzakonjen 40-urni delovni teden in so prvič v zgodovini delavci dobili plačan letni dopust, je prihajalo do poskusov zблиževanja

³² N. N., "Izseljenski razstava", *Glas izseljencev*, III (1938), 23 (2. 12.).

³³ Drnovšek, Marjan, "Delovanje Toma Brejca med slovenskimi izseljenci v Franciji v letih 1936–39", *Dve domovini-Two Homelands*, (1990), 1, 193.

³⁴ N. N., "Delavski dopisi", *Glas izseljencev*, III (1938), 6 (17. 3.).

³⁵ Kosec, Adela, "Žene in dekleta", *Glas izseljencev*, III (1938), 13 (2. 7.).

³⁶ Drnovšek, Marjan, "Slovenske izseljenke iz Pas-de-Calaisa (Francija) in španska državljanska vojna", v: *Slovenski koledar '89*, ur. Jože Prešeren, Ljubljana: Slovenska izseljenska matica, 1988, 105–108.

levo usmerjenih društev s katoliškimi društvi v tem departmaju, vendar večjih uspehov ni bilo. Nazorski in ideološki prepadi so bili pregloboki.

V severovzhodni Franciji, v premogovniških revirjih Lorene, med trdnjavo Metz in saarskim območjem in v "železnem okrožju" Brieyške kotline v smeri proti Luksemburgu, tj. v departmaju Moselle, so delovala slovenska podporna društva sv. Barbare v krajih Merlebach-Freyming (*1925),³⁷ Jeanne d'Arc (*1925 oz. 1926), Creutzwald (*1925), Aumetz (*1925) in L'Hôpital (*1926). Na slovenskem izseljenskem evharističnem kongresu v Aumetzu 25. maja 1931 so ustanovili JIKO (Jugoslovansko izseljensko katoliško akcijo) z namenom, da bi "naši izseljenci delavci čim bolj vzljubili Jezusa Kristusa in njegov nauk".³⁸

Slovenska delavska društva Edinost so delovala v krajih Stiring-Wendel (*20. 4. 1927), Creutzwald, L'Hôpital in Merlebach-Freyming (*16. 11. 1921). Jugoslovanska delavska oziroma rudarska podporna društva so bila v krajih Ste-Marie-aux-Chenes (*1933) in Tucquegnieux (*1931); v slednjem je delovalo tudi Društvo jugoslovanskih rudarjev Anderny-Chevillen, Tucquegnieux (*1933). Z imenom Slovensko delavsko društvo sta delovali društvi v Aumetzu (*9. 5. 1926) in v kraju Montiers-sur-Saulx /Meuse/ (*1931), ki je nosilo tudi ime Soča. V Aumetzu je bil tudi sedež Zveze jugoslovanske vzajemnosti. Oktobra 1930 je glasilo Jugoslovanska sloga poročalo, da je Delavsko podporno društvo v Audun-le-Tische razvilo svoj prapor in da bo priredilo predstavo Miklova Zala ter pevski koncert.³⁹

Bogata so bila tudi glasbena društva, in sicer Pevsko društvo Triglav, Stiring-Wendel,⁴⁰ Slovensko pevsko društvo Zvon, Jeanne

³⁷ Škruba, Anton, "Slovenski rudarji v Merlebach-Freymingu", v: *Slovenski izseljenski koledar 1958*, ur. Zima Vrščaj-Holy, Ljubljana: Slovenska izseljenska matica, 1958, 172-174.

³⁸ N. N., "Slovenski evharistični kongres v Franciji", *Pariske novine*, II (1931), 23 (5. 6.), 3.

³⁹ "Dopisi", *Jugoslovanska sloga*, I (1930), 3 (2. 10.).

⁴⁰ Bren, Hugon, "Slovenci v inozemstvu", v: Josip Mal, *Slovenci v desetletju 1918-1928*, Ljubljana: Leonova družba, 1928, 139.

d'Arc (*1931), Jugoslovansko tamburaško društvo Triglav, Aumetz,⁴¹ Slovensko delavsko pevsko društvo, Audun-le-Tiche (omenja se oktobra 1930), Jugoslovansko pevsko podporno društvo Triglav, Merlebach (*8. 9. 1931) in Pevsko in podporno društvo, Merlebach-Freyning (*1932).⁴² V virih pa zasledimo tudi Slovensko (kasneje Jugoslovansko delavsko) kolesarsko društvo Stiring-Wendel (*3. 3. 1929) in Jugoslovansko cerkveno društvo Bled, Habsterdick-Stiring (*1. 9. 1935).⁴³

V Metz (kasneje je bil sedež v Amnévillu) je bila 25. aprila 1933 ustanovljena Zveza jugoslovanskih delavcev v Franciji/Savez jugoslovanskih radnika u Francuskoj (kasneje imenovana Nacionalni savez Kraljević Andrej), ki je imela številne podružnice po državi, svoj vpliv pa je širila tudi v Luksemburg in Saarsko pokrajino. Poudarjala je jugoslovansko usmerjenost v duhu enotnosti jugoslovanskega naroda, ki nam jo izraža tudi verz:

... *Mi nismo više Srbi,*
pa nismo ni Slovenci;
nečemo bit' Hrvati,
*več samo Jugosloveni ...*⁴⁴

Leta 1936 je imela 37 podružnic (sekcij) v Franciji in Luksemburgu s preko 1000 aktivnimi člani.⁴⁵ Spomladi 1937 je prvič nastopil tudi Pevski zbor Kraljević Andrej iz Merlebacha, ki je deloval v okviru takajšnje podružnice.⁴⁶ V Franciji je imela leta 1938 podružnice v departmaju Moselle v krajih Amnéville (*1933), Aumetz (*1934), Moy-

⁴¹ Slovensko tamburaško društvo v tem kraju omenja že leta 1928 Hugon Bren v svojem prispevku. Glej: Bren, Hugon, prav tam.

⁴² Ali je to društvo isto kot v virih imenovano društvo Gorenjski slavček?

⁴³ Uredništvo, "Naši izseljenci po svetu", v: *Izseljenski koledar 1937*, ur. Josip Premrov, Ljubljana: Družba sv. Rafaela v Ljubljani, 75-76.

⁴⁴ "Pevajte brača", *Glas jugoslovenskih iseljenika*, V (1938), 4 (30. 4.).

⁴⁵ "Na radiju Beograd predavanje o SJR", *Glas jugoslovenskih iseljenika*, III (1936), 10 (1. 5.).

⁴⁶ "V. kongres Nacionalnog Saveza Kraljević Andrej", *Glas jugoslovenskih iseljenika*, IV (1937), 3 (15. 5.).

euvre-Grande, Hettange-Grande, Freyming-Merlebach, Jeanne-d'Arc, Stiring-Wendel, Ste-Marie-aux-Chenes, Metz, Clouange, Audun-le-Tiche, Thionville, Rohrbach-les-Bitche, L'Hôpital, Hagondange, Hayange, Creutzwald in Volmerange-les-Mines. V departmaju Meurthe-et-Moselle pa v krajih Tucquegnieux (*1933), Giraumont (*1934), Piennes (*1934), Pompey, Réhon, Villerupt, Joeuf, Crusnes, Homécourt. Številne podružnice pa so bile raztresene tudi drugod, in sicer v krajih La Ville-du-Bois /Essonne/, Vouziers /Ardennes/, St-Quentin /Aisne/ (*1936), Châlon-sur-Marne /Marne/, Boulogny /Meuse/, Thonne-le-Thil /Meuse/, Sochaux /Doubs/, Vitry-le-François /Marne/, Urbes, Ste-Marie-aux-Mines /Haut-Rhin/, Luse /Vosges/ in Roye /Somme/. Podružnice so delovale tudi v krajih Drachenbronn in Eisensheim oziroma Einsisheim, v Luksemburgu pa v krajih Esch, Differdange in Dudelange.

V departmaju Meurthe-et-Moselle so delovala Slovensko pevsko in tamburaško društvo, Tucquegnieux (*1932) in Slovensko pevsko društvo, Giraumont (*1934). V Bergoide /Haute Loire/ je delovalo Podporno društvo Edinost.⁴⁷ Jugoslovansko podporno društvo sv. Barbare, La Machine /Nievre/⁴⁸ predstavlja določeno zanimivost. Komunistično glasilo *Proleter* je objavilo njihovo slovensko pismo z dne 22. marca 1937, v katerem izražajo podporo republikanski Španiji. To dokazuje, da so tudi načeloma katoliška društva podpirala protifašistični boj v sosednji državi. Še leta 1935 sta v kraju La Machine delovali dve društvi: Jugoslovansko rudarsko društvo sv. Barbara pod predsedstvom Karla Webra in Podporno društvo jugoslovanskih delavcev pod vodstvom Likonika; obe društvi sta se združili v Jugoslovansko podporno društvo sv. Barbara. Društvo je pristopilo k jugoslovansko usmerjeni Jugoslovanski koloniji v Franciji s sedežem v Parizu.⁴⁹

Omeniti moramo še posebnost slovenskih izseljenskih društev v severni in severovzhodni Franciji, kjer je bila poleg nazorskih, ideoloških

⁴⁷ "Delavski dopisi", *Glas izseljencev*, III (1938), 13 (2. 7.).

⁴⁸ "Vsem Slovencem v španski osvobodilni vojni", *Proleter*, XIII (1937), (maj), 16. Pismo je objavljeno še v glasilu *Dimitrovac-Dimitrovista*, (1937), 1, 4.

⁴⁹ "Zastava sv. Barbare La Machine", *Youngopresse*, VIII (1935), 394 (15. 6.).

in osebnih razlik in delitev med njimi močno prisotna tudi razlika – vsaj v začetnem obdobju – med tistimi, ki so prišli iz Vestfalije, in priseljenci iz jugoslovanskega dela Slovenije (poleg že omenjene razlike med obema v primerjavi s primorskimi Slovenci). Ta se je kazala v društvenem združevanju in vsakdanjem življenju, saj so Vestfalci govorili za mnoge čudno slovensko-nemško mešanico, se drugače oblačili in bili bolj podobni “Nemcem” kot Slovencem. V publicistiki se mnogokrat pojavlja še znanstveno nepotrjena teza, da so bili vsi Vestfalci katoliškega nazora in so ustanavljali le katoliška društva, ostali Slovenci pa bolj komunistično ali vsaj levo in ateistično usmerjeni, zlasti rudarji iz zasavskih revirjev in deloma tudi Primorci. To kaže na zamotanost in različnost odnosov med Slovenci v tem delu Francije in seveda tudi na Nizozemskem, v Belgiji in Luksemburgu.

Tudi v Parizu so delovala številna slovenska oziroma jugoslovanska združenja z udeležbo Slovencev, npr. že omenjeni Slovenski klub (*1928).⁵⁰ Tu je bil tudi sedež Jugoslovanske kolonije v Franciji (*1928). Njene sekcije so se lahko ustanovile povsod po državi, kjer je živelo najmanj pet Jugoslovanov. V programu so zapisali, da bodo v jugoslovanskem duhu prirejali predavanja v “francuskom i jugoslovenskom jeziku”, izobraževalne tečaje, koncerte, razstave, proslave, športne in filmske prireditve itd., v vsakem večjem mestu pa naj bi zgradili “dom” ali pridobili prostore za sestanke, knjižnico in čitalnico.⁵¹ V njenem prvem upravnem odboru je sedel tudi Rudolf Kavšek. Pod njenim okriljem je izhajala revija *Jugoslavija u Francuskoj*, ki je v drugi številki leta 1929 objavila v slovenskem in francoskem jeziku Vodnikovo Ilirijo oživljeno, Prešernovo Zdravljico in razpravo zgodovinarja Josipa Mala *Francozi na Slovenskem*.⁵² V tesnem stiku z njo je bila tudi Glavnikova Zveza jugoslovanskih delavcev Kraljevića Andreja iz Amnévilla. Decembra 1938 so se pogovarjali o združitvi Jugoslovanske kolonije z Jugoslovensko radničko zajednico (JRZ), ki je bila ustanovljena v Parizu jeseni 1936 in je 29. novembra 1936 odprla Dom

⁵⁰ Jurčec, Ruda, *Skozi luči in sence. Prvi del (1914–1929)*, Ljubljana: Prešernova družba, 1991, 447 in nasl.

⁵¹ “Iz Jugoslovenske Kolonije”, *Pariske novine*, I (1930), 2 (13. 12.), 2.

⁵² Drnovšek, Marjan, “Izseljensko in drugo časopisje med Slovenci v zahodno Evropi do leta 1940”, *Dve domovini—Two Homelands*, (1992), 2–3, 277.

Jugoslovenske zajednice v francoskem glavnem mestu.⁵³ Pridružila naj bi se tudi Zveza jugoslovanskih delavcev Kraljevića Andreja in še nekatera druga izseljenska društva. Poleti 1939 so govorili celo o organiziranju kongresa Zveze jugoslovanskih izseljenskih organizacij zahodne Evrope, ki naj bi bil 9. julija, kar je vneslo razdor med jugoslovansko usmerjene izseljence.⁵⁴ Tega leta je v Parizu deloval tudi Jugoslovanski sokol.⁵⁵

Že leta 1925 je bila v francoskem glavnem mestu ustanovljena Jugoslovanska sekcija Komunistične partije Francije in tudi Medsindikalna sekcija oziroma Jugoslovanski medsindikalni komite pri komunističnem C.G.T.U. V francoski prestolnici so bili aktivni še Društvo izseljencev iz Jugoslavije v Franciji,⁵⁶ sindikalna Centralna zveza/Centre de Liaison, Društvo slovenskih delavcev v Franciji,⁵⁷ Odbor izseljeniške pomoči, ki je bil del Francoske ljudske pomoči (Comité Nationale de Secours Populaire de France) za pomoč političnim emigrantom.⁵⁸ Povezavo s francoskimi sindikalnimi organizacijami najdemo tudi pri prekmurskih poljedelskih in gozdnih delavcih. G.C.T. jih je pozivala, da stopijo v vrste francoskih delavcev in v njihovo organizacijo Fédéra-

⁵³ "Jugoslovanski dan u Parizu", *Glas jugoslovenskih iseljenika*, IV (1937), 1 (1. 1.).

⁵⁴ "Kongres iseljenika", *Yougopresse*, XII a in b (1939), 615 a (10. 7.) in 615 b (15. 7.).

⁵⁵ V glavi glasila tudi naslovi sorodnih organizacij. Glej: *Yougopresse/Pariske novosti*, XII (1939), 596 (7. 1.).

⁵⁶ Tomo (Brejc, Tomo), "Živio kongres izseljeništvu iz Jugoslavije", *Glas izseljencev*, II (1937), 5 (12. 5.). Z enakim imenom se spomladi 1938 omenja društvo – označeno kot novonastalo –, ki je združevalo prekmurske Slovence, zaposlene v poljedelstvu in gozdarstvu. Glej: Odbor, "Društvo izseljencev iz Jugoslavije v Franciji", *Glas izseljencev*, III (1938), 6 (17. 3.). Verjetno gre za isto društvo, ki ga najdemo tudi pod imenom Društvo izseljencev iz Jugoslavije v Parizu in okolici. Glej: Brejc, Tomo, "Preko C.G.T. – v boj za pravice izseljencev!", *Glas izseljencev*, III (1938), 15 (2. 8.).

⁵⁷ N. N., "Korak naprej!", *Glas izseljencev*, III (1938), 6 (17. 3.).

⁵⁸ N. N., "Sporočilo španskega odbora za Pas-de-Calais", *Glas izseljencev*, III (1938), 7 (2. 4.).

tion Nationale des Travailleurs de l'Agriculture, des Forêts et similaires, z nasvetom: "Pišite na našo organizacijo v vašem materinem jeziku, če ne obvladate dovolj francoski jezik."⁵⁹

Leta 1933 je Jugoslovanska sekcija Mednarodne rdeče pomoči v Parizu organizirala zbiranje denarja med ekonomskimi izseljenci iz Jugoslavije. Namenjen naj bi bil žrtvam terorja v Jugoslaviji. Odmev so imele pri izseljencih v Pas-de-Calaisu in Nordu.⁶⁰ Pet let kasneje imamo v Parizu Odbor izseljeniške pomoči⁶¹ s patronatom v Parizu in z mrežo patronatov v Pas-de-Calaisu (Lens, Sallaumines, Carvin in Liévin), Charbonniere les Mines in St. Etienne /Loire/.⁶² Zbirali so denar za pomoč političnim preganjancem v Jugoslaviji. V drugi polovici tridesetih let je v Parizu deloval EMKO, tj. Emigrantski komite, ki je deloval med jugoslovanskimi izseljenci v Franciji. Med aktivnejšimi slovenskimi komunisti v Franciji omenimo Lovra Kuharja (Prežihovega Voranca), Toma Brejca, Dušana Kvedra, Borisa Kidriča, občasno pa je prihajal v Pariz tudi Edvard Kardelj.

Pariz je bil tudi pomembno križišče pri pomoči republikanski Španiji. Tu je deloval Jugoslovanski narodni odbor za pomoč španskemu narodu (*oktober 1937), ki je bil sekcija Mednarodnega odbora za pomoč Španiji.⁶³ V Španijo je odšlo 420 jugoslovanskih izseljencev iz Francije in 191 iz Belgije.⁶⁴ S porazom republikanskih sil v Španiji in z vračanjem dobrovoljcev je v Parizu začel delovati Odbor bivših

⁵⁹ "Poljedelski in gozdni delavci iz Jugoslavije – C.G.T. vas kliče!", *Glas izseljencev*, III (1938), 21 (2. 11.).

⁶⁰ "Radna emigracija iz Jugoslavije pomaže svojo partiju!", *Proleter*, IX (1933), 6–7 (junij), 16.

⁶¹ N. N., "Patronatsko gibanje na Francoskem in v Belgiji", *Glas izseljencev*, III (1938), 15 (2. 8.).

⁶² "Pregled delovanja patronatov na Francoskem", *Glas izseljencev*, III (1938), 22 (17. 11.).

⁶³ "Jugoslovanski Narodni odbor za Pomoč španskemu Narodu: Poziv vsem izseljencem!", *Glas izseljencev*, III (1938), 24 (17. 12.).

⁶⁴ Kolar-Dimitrijević, Mira, "Djelovanje jugoslavenskih komunista među radničkom emigracijom Zapadne Evrope u međuratnom razdoblju", *Migracijske teme*, IV (1988), 1–2, 10.

španskih dobrovoljcev iz Jugoslavije.⁶⁵ Julija 1938 zasledimo v *Glasu izseljencev* poziv Kristine Fabič slovenskim dekletom ("saj nas je 200"), da ustanovijo dekliško društvo v Parizu.⁶⁶ Omenili smo že, da je bilo to mesto vedno bolj privlačno za študij. Jugoslovanski študenti (brez komunistov) so ustanovili Združenje jugoslovanskih študentov. Leta 1930 sta bila v upravnem odboru tudi dr. Vladimir Murko in dr. Jože Logar.⁶⁷

Že ti nepopolni podatki o društvih in drugih organizacijah potrjujejo, da je bila podporna in tudi kulturna ter prosvetna dejavnost med slovenskimi izseljenci zelo živahna in pestra. Podporna je dosegala obseg finančnih možnosti rudarjev, kulturnoprosvetna pa se v večini primerov ni dvignila nad t. i. čitalniško raven (edina izjema so bila projugoslovanska društva v Parizu, ki so prirejala umetniške razstave, koncerte, recitale in podobno). To je bil odraz socialne in izobrazbene strukture slovenskega izseljenstva v zahodni Evropi med obema svetovnjima vojnoma.

⁶⁵ "Jugoslovanski narodni odbor za pomoč republikanski Španiji!", *Glas izseljencev*, IV (1939), 3 (2. 3.).

⁶⁶ Fabič, Kristina, "Našim mladenkam izseljenkam", *Glas izseljencev*, III (1938), 13 (2. 7.).

⁶⁷ "Naši študenti u Parizu", *Pariske novine*, I (1930), 3 (20. 12.), 1. Vladimir Murko (1906–1986), strokovnjak za finančno pravo in zgodovinar. V letih 1930 in 1931 se je specializiral za ekonomske vede, zlasti za finančno pravo, na pravni fakulteti v Parizu in na Institut supérieur d'enseignement financier. Glej: Kambič, Mirko, "Univ. prof. dr. Vladimir Murko kot zgodovinar", *Zgodovinski časopis*, 45 (1991), 3, 479–488. Več prispevkov je namenil tudi deležu Slovencev na tujih univerzah in slovenskih znanstvenikov k evropski kulturi.

SUMMARY

**SLOVENE EMIGRANT SOCIETIES IN WESTERN
EUROPEAN COUNTRIES BETWEEN THE
WORLD WARS**

Marjan Drnovšek

The article offers an overview of Slovene emigrant societies in Western European countries between the World Wars. It was prepared on the basis of newspapers, calendars and references in journalistic articles and scientific monographs and papers that could be found in Slovenia. An exact overview will only be possible through studying the records of the societies in the countries of destination and even then only the records of those societies that operated under the rule of law could be considered. The record that has already been published will convince the reader of the high number of societies.